

193.7

МУВАФФАҚИЯТ ФОРМУЛАСИ

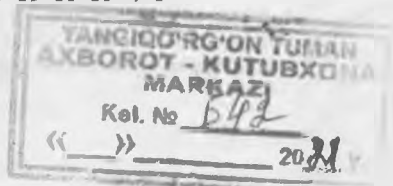
ДЕЙЛ КАРНЕГИ

ОИЛАДА БАХТГА
ЭРИШИШ ЙЎЛЛАРИ

«YANGI KITOB»
TOSHKENT
2020

УУК: 173.7:159.9

КБК: 88.5

К 25

К 25

Карнеги, Дейл

Оилада бахтга эришиш йуллари [Матн] / Д. Карнеги. –
Тошкент: Yangi kitob, 2020. – 240 б.

ISBN 978-9943-6328-7-5

УУК: 173.7:159.9

КБК: 88.5

Бу китобда оилада учрайдиган куплаб масалалар уз аксини топган. Никоҳ, эр-хотин муносабатлари, узаро ҳурмат-эътибор, фарзандлар тарбияси борасидаги қайдлар сизга манзур булади. Айниқса, машҳур шахслар ва оддий инсонлар ҳаётига доир воқеалар қалбингиздан жой олади.

Китобда меҳр-муҳаббат, вафо-садоқат, олижаноблик билан бирга хиёнат, разолат, жиноят дунёсидаги кирдикорлар очиб берилади. Муаллиф барча кечмишларни, турли қарашлар, нуқтаи назар ва тамойилларни оила билан боғлаб, теран мушоҳада юритади. Инсоннинг нақадар метин, кучли ирода эгаси эканлигини эътироф этиб, баъзи ҳолларда эса, аксинча, ожиз, нотавон мавжудотга айла-нишини мисоллар билан тушунтиради.

Китоб кенг китобхонлар оммасига мулжалланган.

Таржимон:

Фатҳулла Намозов

Тақризчилар:

Тоҳир Малик, Ўзбекистон халқ ёзувчиси,

Норқул Бекмирзаев, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси,
Халқаро антик дунё илмий академияси академиги ва совриндори,
Абдуқаюм Йулдошев, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

© Д.Карнеги «Оилада бахтга эришиш
йуллари». Таржимон: Ф.Намозов.

© «Yangi kitob» МЧЖ, 2020.

ISBN 978-9943-6328-7-5

МУНДАРИЖА

Чордоқдан топилган китоб	5
Дейл Карнеги. Уйқусиз тунлар ёхуд отамнинг уғитлари	11

І БУЛИМ

ОИЛАВИЙ ҲАЁТНИ ЯНАДА БАХТЛИ ҚИЛИШИ МУМКИН БУЛГАН АСОСИЙ ТАВСИЯЛАР

Сиз умр йулдошингизни қай даражада биласиз?	13
Таги пуч муҳаббат ёхуд барбод бўлган оила ҳақида	20
Бахт-саодат кимларга боғлиқ?	31
Сиз никоҳда эркинликни ҳис этасизми?	39
Умр йулдошингизни сизни севишга мажбур этишнинг сири	47
Бир-бирига мос келмаган никоҳ	50
Оилада шунчалик кўп масалалар борки	59
Хотиннинг ўзига бино қўйиши оилавий бахт-саодат учун хавфлидир	60
Сен менинг қонимни қайнатиш учун журттага шундай қиялсан	70
Муҳим ишни янада яхшироқ бажариш керак	75
Оилавий муаммоларнинг илдизи қаерда?	84
Муваффақиятингизга йулдош, ғамингизга ҳамдам хотиндан ҳам муътабарроқ хилқат борми?	85
Хотирага қалқиб чиқувчи «улим нурлари»	86
Келин-куёвларга насиҳатлар	93
Ягона ҳақиқат, эзгулик, бахт-саодатнинг сабабчиси ва гарови	110
Очиш мумкин бўлмаган идиш қопқоғи	111
Ўз ҳаётига зомин бўлган, аммо шоирлар мадҳ этган хоним	113
Сарсон-саргардонликдаги азоб-уқубатлар	132
«Мен қачонлардир ҳайкалга турмушга чиққан эдим»	144
Дунёда яхши кўриш мумкин бўлган битта одам бор	146
Қани эди, ўзингга ҳам ишонмай, ҳар қандай махфий гапни мумкин қадар чуқурроқ яширсанг	156

Ишда йўқолиб кетиб, оилавий мажбуриятларини бутунлай унутган эр	157
---	-----

II БЎЛИМ ИШҚИЙ МУНОСАБАТЛАРДА АСЛО НОДОН БЎЛМАНГ

Муваффақиятсизликнинг сири нимада?	169
Эркак ва аёл имкониятлари	171

III БЎЛИМ СИЗ ВА БОЛАНГИЗ

Яхши отни эшакка айланторманг!	181
Болангизни ўзини англашига ёрдам беринг, бунга мажбурсиз	183
Қайсар болаларни ўзгартириш мумкинми?	186
Қўполларча истаклар, ўжарлик ва ўзбошимчалик асосидаги талаблар	191
Ҳаётнинг ҳикмати ўйинларда жам	193
Ҳаддан зиёд ҳиссиётга берилиб кетишдан қўрқинг	199

IV БЎЛИМ МЕНИ ЯХШИ ҚЎРИШМАЙДИ, ДЕБ УЙЛАМАНГ

«Нега мени яхши қўришмайди?» деб хаёл сургандан қўра хайрли иш билан машғул бўлинг	208
Агар сизни яхши қўришмаса нима қилиш керак?	213
Қаҳр-ғазабингизни жиловланг, эсингизда бўлсин: энг муҳими, бардош беришдир	223
Кўнглингизни узинг-у, кетинг	232
«Бахт» деганда нимани назарда тутамиз?	235

ЧОРДОҚДАН ТОПИЛГАН КИТОБ

Дейл Карнеги олтмиш етти йил умр кўрган. Унинг оддий оилада туғилиб, азоб-уқубатда ўсгани, ўқиб-излангани, кейинчалик муваффақият қозониб, бадавлат ва машҳурликда умр кечиргани маълум. Буни Карнеги китобларининг катта ададларда нашр этилганидан ҳам билса бўлади. Шунга қарамай, мазкур асар ўз вақтида чоп этилмагани савол туғдиради: наҳотки Дейл Карнеги-дек муаллифга чанқоқ ноширлар ва китобхонлар мазкур асардан унинг ўлимидан кейин бохабар бўлишган? Зотан, Карнеги тизими жамиятда кенг қулоч ёйган, оммалашган, Карнеги номидаги нотиклик санъати ва инсоний муносабатлар институтига асос солинган эди. Унинг китобларини миллионлаб ўқувчилар харид қилишарди.

Мазкур асарнинг қўлёзмаси тасодифан эски ёзув машинкаси ғилофидан топилган. Бу ғилоф эса Канада қорли чўққиларидаги Боу кўли атрофининг Нам-Ти-Тахе масканида истиқомат қилувчи овчи Жеймс Симсон уйининг чордоғида ётганди. Бир замонлар Дейл Карнеги машҳур кишиларнинг таржимаи ҳолини ўрганиш ҳамда ўз китоблари устида ишлаш учун хилват жой излаганида, айнан шу уйни маъқул кўрганди. Мазкур масканда унинг «Безовталиқдан халос бўлиш ва янги ҳаёт бошлаш сирлари» китобининг айрим боблари ҳам қоғозга тушган.

Дастлаб ушбу қўлёзмага бир қадар шубҳа билан ёндашилди. Бунга қўлёзманинг аниқ мақсадга қаратилмаганлиги, мавзу, жанр, услубни изоҳлаш билан боғлиқ ёндашув сабаб бўлганди. Қолаверса, муаллиф янги мукамал асар яратиш учун маълумот йиғишга киришган, адабий андазалар ҳамда ўз муддаоларидан четга чиқиб ёндашганди. Карнеги оилавий муносабатларга доир етарли мисоллар топганидан сўнг қўлёзма устида иш бошлаган.

Қулёзма анчагина «хом» эди. У бир тизимга солинмаган тартибсиз қораламани эслатар, қайдлар, конспектлар, газета ва бошқа манбалардан олинган қирқимлар, таржимаи ҳоллардан парчалар ва афоризмларни ёдга соларди. Тартибсиз сочиб ташланган ушбу маълумотларни бир текис, енгил узлаштириладиган матн тизимига ўтказиш зарур эди.

«Инсоннинг ҳис-туйғулари сузларидан кура ибрат намуналаридан кўпроқ таъсирланади ёки мулойим ҳолатга киради», – дея қайд этганди француз файласуфи ва шоир, ўрта асрнинг ёрқин намояналаридан бири Пьер Абеляр.

Дейл Карнеги китоблари таъсирчанлиги ва кенг қулами билан ажралиб туради. Ҳатто китоб ўқимайдиган инсонлар ҳам Карнеги тамойилларини амалиётда қўллайдиган кишилар билан учрашиб қолишса, узига хос «тизим»нинг таъсирини сезадилар. Шунчаки сезиб қолмай, унинг таъсири остига тушиб қолишади.

Карнеги тақдири мазкур «тизим»нинг мустаҳкамлигини яққол намоён этувчи ажойиб ибрат намунасидир. У Миссури штатидаги темир йўлдан ўн олти чақирим олисда жойлашган фермада таваллуд топган. Ун икки ёшида биринчи марта трамвайга кузи тушган. Орадан йигирма саккиз йил ўтиб, яъни қирқ ёшга тулганида эса Гонконгдан тортиб Хаммерфестгача дунёнинг энг олис бурчаклари ҳам унга жуда яхши таниш эди.

Ёш Карнегининг билим олиши анча машаққатли кечди. У ҳар куни коллежга отда қатнар, бу илмгоҳ фермадаги уйларида беш чақирим нарида жойлашганди.

Дейл тенгдош талабаларнинг айримлари алоҳида обрў ҳамда шуҳрат қозонишаётганини таҳлил қиларди. Улар футболчилар, бейсбол ўйинчилари, шу билан бирга нотиклик санъати бўйича танлов ва баҳс-мунозараларда голибликни қўлга киритган ёшлар эдилар.

Спортда ўзини намоён эта олмаслигини яхши англаган Дейл нотиклик санъатида муваффақият қозонишни

мақсад қилди. У сўзга чиқиш учун бир неча ой мобайнида пухта тайёргарлик кўрди. Ҳатто, сигир соғаётганида ҳам маъруза матнини машқ қилди. Оғилда пичан ғарамига қараганча, кучли эҳтирос ва қўл ҳаракатлари ёрдамида нутқ сўзлаганида эса кабутарлар галасини чўчитиб юборарди. Лекин тиришқоқлик ва қўнт билан тайёргарлик кўрганига қарамай, ёш Дейл кетма-кет муваффақиятсизликларга дучор бўлаверди. Ун саккиз ёшида қалби шикаста ва мағрур эди унинг. Бўлажак даҳо шу даражада умидсизликка тушдики, ҳатто ўз жонига қасд қилмоқчи бўлди. Кутилмаганда у коллежда ўтказилган нотиқлик санъати танловида ғалаба қозонди. Тез орада тилга тушди. Карнеги ҳузурига бошқа талабалар ёрдам сўраб келиб, улар ҳам муваффақиятга эриша бошладилар.

Коллежни тугатган Дейл Карнеги фермерлар учун сиртқи ўқиш курсларини ташкил этди. Аммо муваффақият яна ундан ўзини олиб қочди. Шундан сўнг Карнеги бошқа иш топишга қарор қилди. У Жанубий Омахага йўл олиб, «Армонд энд компани» фирмасига ишга жойлашди. Дейлнинг вазифаси лалми ерлар ҳамда чорвадор музофотлар, шу билан бирга Жанубий Дакотанинг ҳиндулар истиқомат қиладиган ғарбий ҳудудларида чўчқа гўшти ва совун сотишдан иборат эди.

У юк вагонлари, араваларда ёки пиёда юриб ишлади. Алмисоқдан қолган арзон меҳмонхоналарда тунашга мажбур бўлди. Бундай даргоҳдаги хоналар бир-биридан сурп чойшаблар билан ажратиб қўйиларди. Ёш Дейл коммивояжерлар (хусусий корхона молларини шаҳарма-шаҳар намойиш қилиб, буюртма тўпловчи вакиллар) учун раҳбарлик тизимини ўрганди, ярим ёввойи асов отларда чопди, маҳаллий ҳинду қизларига уйланган кишилар билан қарта ўйнади. Шу билан бирга у мижозлардан қарзларни ундириб олиш санъатини пухта ўрганди.

Агар олис ҳудуддаги дукон хужайини ўзи буюртма берган чўчқа ёки сон гўшти учун нақд пул тўлай олмаса,

Дейл унинг тоқчасидан бир неча жуфт пойафзални олар, уларни темир йулчиларга сотар, пулини «Армонд энд компани»га жунатарди. Карнеги тер тукиб ишлаган жойлар савдо-сотик учун маъкул ҳудуд бўлмаса-да, улкан натижани қулга киритиб, бир йил ичида округда биринчи уринга олиб чиқди.

«Армонд энд компани» Дейлни юқори вазифага кўтармоқчи бўлди. Карнегининг «иложи йўқ натижага эришгани» алоҳида таъкидланди. Аммо Дейл бундай марҳаматни рад этди ва ишдан бушади. У Нью-Йоркка жунади, Америка театр санъати академиясига ўқишга кирди ва «Циркчи Полли» спектаклидаги доктор Хартли роли билан мамлакат бўйлаб кезиб юрди.

Шундан сўнг Дейл яна коммивояжерликка ишга ўтди, У «Паккард моторкар компани» фирмасининг юк машиналарини сотиш билан машғул бўлди. Аммо бу иш ҳам Карнегининг меъдасига тегди. Уша кунлар туғрисида у шундай деган:

«Мен мутолаа ва ёзиш учун буш вақтим бўлишини интизорлик билан кутар, китоб ёзишни истардим».

«Паккард моторкар компани» фирмасидан ишдан бушаган Карнеги ўзини адабиётга бағишлашга қарор қилди ва кечки мактабларда дарс бера бошлади.

Аммо нимадан сабоқ бериш керак? Ўзининг ўтмишига куз ташлаб, коллеждаги ҳаётини таҳлил қилар экан, Карнеги шундай хулосага келди: ҳар қандай сабоқдан кўра унинг нотиқлик санъатига доир тайёргарлиги ўзига нисбатан ишонч, дадиллик ҳамда оғир, вазминликни таъминлаган. Айнан нотиқлик санъати ишбилармон кишилар дунёси вакиллари билан янада кўпроқ мулоқот қилишга ўргатган.

Карнеги ХАМЛ маъмуриятига мурожаат қиларкан, Нью-Йоркдаги мактабларда тадбиркорларга нотиқлик санъатидан сабоқ беражagini айтиб, илтимос қила бошлади.

Ишбилармон одамлардан нотиқлар тайёрлаш? Жуда қизиқ. ХАМЛ раҳбарлари бундай хатти-ҳаракат нима

билан якун топишини билишарди. Улар шу каби курсларни ташкил этишган, аммо барча саъй-ҳаракатлари муваффақиятсиз якун топганди. Шу боис Карнегига ойига икки долларлик гонорар беришдан бош тортишди. Аммо борди-ю, у даромад қиладиган бўлса, муайян фоиз олишига келишилди. Карнеги дастлабки йигимлардан кифояланиб ишлайдиган бўлди.

Орадан уч йил ўтгач, унга одатдаги икки доллар ўрнига ҳар бир кечки сабоқ учун ўттиз доллардан тўлай бошлашди.

Дейл номдор сайёр маърузачига айланди.

Карнеги таъкидлашича, у сўзга чиқиш санъатини ўргатиш билан умргузаронлик қилмаган. Булар Дейлнинг қўшимча машғулоти эди, холос.

Гарвард университети профессори Уильям Жеймс айтишича, «Ўртача инсон очилмаган имкониятларининг фақат ўртача ўн фоизини ривожлантиришга қодир». Карнеги ўзидаги имкониятларни очишга эришган эди. Миссури штатидаги қачонлардир соатига беш цент ҳақ эвазига кулупнай терган ва чакамуғ ўрган йигитча бутун дунёни забт этувчи тизимни яратганди.

«Дунёда муъжизалар ниҳоятда кўп. Инсон эса муъжизалар муъжизасидир!» – деган эди Софокл. Бу эътирофга қўшимча қилиб айтиш мумкинки, атрофдаги кишилар билан ўзининг муносабатини такомиллаштиришга интиладиган одам ҳақиқий муъжизанинг айнан ўзидир!

Карнегининг оилавий тамойиллари ўзига хос. У, энг аввало, эр-хотиннинг бир-бирига садоқатли, вафодор булишлари кераклигини уқтиради. Бу борада тарихдан талай мисоллар келтиради.

Дейл Карнегини инсон руҳияти соҳасида биринчи кашфиётчилардан дейиш қийин, аммо унинг китоблари ҳаётий масалаларга аниқ жавоб беришини тан олиш керак. Карнеги тамойиллари жуда оддий: улар муайян вазиятларда ишингиз юришиши учун қай тарзда ҳаракат қилиш кераклигини кўрсатиб беради.

Карнеги машхур сиёсатчилар, ёзувчилар, ишбилармонларга таянади. У ўз тамойилларини «ҳаво»дан олмай, балки муайян вазиятлар, таржимаи ҳоллардан келиб чиққан. Карнеги одамларни ўз-ўзи ва атрофдагилар билан уйғунликда яшашга ўргатди. У инсонлар ўртасидаги муносабатлар таҳлили асносида янги тамойилларни ҳавола этди, бу эса катта ёшдаги ўқувчилар томонидан кунт билан ўзлаштирилиб, амалиётга татбиқ қилинди.

Мазкур китоб оила қурганлар, никоҳ остонасидаги инсонлар ва ёш йигит-қизлар учун бирдек таъсир кучига эга. Уни оилавий китоб дейиш ҳам мумкин. Китобда эр-хотинлик, қавм-қариндошлик муносабатлари, ўзаро муомала борасида ўғит бериш билан бирга, олижаноб фазилатлар, юксак туйғулар ҳақида ҳикоя қилинади. Бу эса сиз, азиз китобхонларнинг ҳаётингизда асқотса ажаб эмас.

**Фатҳулла Намозов,
Халқаро антик дунё илмий академияси
доктори, олий тоифали ўқитувчи**

УЙҚУСИЗ ТУНЛАР ЁХУД ОТАМНИНГ УГИТЛАРИ

Оилада омадга эришишнинг чинакам самимий хоҳиш-истаги ўзингиздаги пинҳоний ишқ-муҳаббат, нафислик, ўзаро тушуниш ва сабр-тоқат захирасини очиб бериши мумкин.

Одамлар турли ҳолатда китоб ўқишади: кутубхонада, юмшоқ оромкурсида, транспортда, ишда ва ҳоказо. Мутолаа қилиш ва унутиб юбориш ҳам, дўстлар билан бирга муҳокама қилиш ҳам мумкин.

Мен мутолаа турларидан қуйидагиларни афзал биламан:

1. Муҳокама асосида ўқиш.

2. «Қўлга қалам олиб» ўқиш (хошияларга белгилар қўйиб, мазмунини қисқача ёзиш).

Мазкур китоб ана шу икки хилдаги ўқишнинг «меваси»дир. Бу анъанавий «мева» кифоя. Ўз даврида римлик адиб Авл Геллий тун бўйи мутолаа билан машғул бўлар, қўлига китоб тушмаган одамлар учун кўчирмалар қилар, ёзишмалари орқали у ёки бу китобдан хабардор бўлишларини истарди. Шу тариқа «Аттик тунлари» номли китоб – уйқусиз тунлар ҳамда «қўлга қалам тутиб» ўқишнинг «меваси» пайдо бўлди.

Китобни худди детектив асардек ўқишга уринманг (агар шунчаки вақтни ўтказиш учун бўлса, мутолаа қилмай қўя қолинг). Оилавий ҳаётингизни янада бахтиёр қилиш учун бир марта ўқиб чиққан бўлсангиз, биринчи бўлимни яна қайта мутолаа қилинг. Ана шунда ўқиганларингиз кутилган натижаларга олиб келади.

Отам ҳамиша, «такрорлаш – ўқишнинг онасидир», дерди. Мен дарҳол лотин феълларини кўз олдимга келтирар ва минғирлардим: «Азоб-уқубатнинг ўзгинаси». Аммо хато ўйлаган эканман, буни тан оламан.

Холамнинг ҳар якшанба куни оилавий альбомдаги суратларни кўздан кечирадиган одати бор эди. Агар шундай қилса, фарзандлари ва яқин қариндошларининг чеҳраси хотирасида яхши сақланишини у биларди. Суратларга қараб, холам купдан-куп одамларни эсларди. У бошқаларни туғилган куни билан табриклашни ҳеч қачон ёдидан чиқармасди. Биз холамнинг ана шу самимий ғамхўрлиги учун чин дилдан миннатдормиз: у бизни, талаб ва муаммоларимизни сира унутмаган. Бу борада холамга оилавий альбом ёрдам берган.

Эсдан чиқариш тизими ҳали ўрганиб чиқилгани йўқ, аммо унутиб юбориш қанчалик осон эканлигини ҳар бир киши билади.

Мен омма олдида сўзлаш санъатига оид китоб ёзиш учун икки йил вақт сарфлаганман. Ана шунда тушундимки, вақт-вақти билан ортга қайтиб, китобимда нималар ёзганимни эслашга тўғри келар экан. Биз шунчалик тез унутамизки, бунга фақат ҳайрон қолиш мумкин.

Ҳар қандай фойдали китобни ўқиб, ўз ҳаётида қўллай билган киши самарали натижага эришади. Бунга китобдан сабоқ олиш ҳам киради. Шундай экан, оилавий китобдан баҳра олинг, азиз дўстим!

ОИЛАВИЙ ҲАЁТНИ ЯНАДА БАХТЛИ ҚИЛИШИ МУМКИН БЎЛГАН АСОСИЙ ТАВСИЯЛАР

Сиз умр йўлдошингизни қай даражада биласиз?

Сиз эрингизнинг (ёки хотинингизнинг) феълени яхши биласизми? «Бу савол жуда кулгили-ку! – деб жавоб беришингиз мумкин. – Ахир биз бир неча йилдан буён бирга яшаймиз. Уни мендан бошқа ким ҳам яхшироқ биларди?»

Яқин инсонлар ўртасида ҳар қандай масалада келишув ўрнига қандай муаммолар юзага келади? Эҳтимол, муаммоларингиз илдизи никоҳдан олдинги кунларга бориб тақалар?

Айримлар бутун умр бирга яшашса-да, бир-бирларини чинакамига тушунмасликлари мумкин. Улар қоронғи залда ёнма-ён ўтириб, турли фильмларни кўрган кишиларни эслатади. Ҳар қайси ўз-ўзи билан овора!

Мен бир-бирингиз билан илк учрашган кунларни хотирлашни тавсия этаман. Ахир сизларнинг никоҳингиз танишган даврингизга тўғри келган-да. У бир-бирингизни танлаш оқибатида бунёд этилган, шундай эмасми?

Буни мисоллар билан тушунтираман.

1660 йил 3 июнь куни Луи Гаро қирол Людовик XIV номи остида испан қироли Филипп IV нинг қизи Мария Тереза билан Фонтараби шаҳридаги черковда никоҳдан ўтди. Ўшанда қирол йигирма икки ёшда бўлиб, рафиқаси ундан бир неча ой кичик эди. Кейинги куни қиролича, испан қироли ва малика келин Конференция оролига жўнаб кетишди.

Мазкур воқеа муносабати билан кардинал Мазарини ва дон Луи Гаро учрашувига мўлжалланган жой ғоят ҳашаматли безатилганди. Қиролича биринчи бўлиб етиб

келди. У билан бирга Анжуй герцоги, Флекс хоним ва Ноайлль жаноби олиялари бор эди. Чунки саройдаги одоб қоидаларига кура, ёш қиролнинг белгиланган вақтдан аввал келин билан куришиши асло мумкин эмасди.

Ака ва сингилнинг куришмоғи жуда зарур, бу уларнинг нуфузига мувофиқ булиши керак эди. Анна испан қироли билан упишиб куришишни истади, аммо қирол

бошини шунчалик орқага олдики, Анна қанча ҳаракат қилмасин, ундан буса ололмади. Ваҳоланки, уларнинг куришмаганларига қирқ йилдан ошганди. Дон Луи узининг ҳукмдори – қиролга, Флекс хоним эса қироличага курси келтиришди.

Иккала курси икки қироллик чегарасини белгиловчи чизиқ уртасига қуйилди. Келин узининг отаси яқинига утирди.

Анна акасидан бу нотаниш кишига ҳурмат билдириш учун одоб қоидаларидан озгина четга чиқишга ижозат сўради. Қирол, розиман, дегандай бош ирғади. Иккала вазир ҳам эшик ортида турган номаълум кишига эшикни очиш учун йул олишди.

Эшикдан бир неча қадам нарида дид билан кийинган чиройли ёш йигит турарди. Унинг буйи иккала вазирдан ҳам баланд бўлиб, павильондаги кишиларга қизиқиш билан боқарди. Улар ҳам унга завқ билан қарашди, айниқса, отаси ёш қиролича Аннага эгилиб, қулоғига ярим овозда: «Куёв чиройли экан», – деганида, у қизариб кетди.

– Давлатпаноҳ, – деди она-қиролича, – изн берсангиз, жиянимдан бу нотаниш йигит тўғрисида фикрини сўрасам?

– Ҳали вақти эмас, – жавоб берди қирол.

– Уша вақт қачон келади ахир? – сўради Анна.

– У павильондан чиққанидан кейин.

Шу билан бирга Аншуй герцоги ёш қиролича томон энгашиб, қулоғига пичирлади: «Қуриб турганингиз мана шу эшик тўғрисида қандай фикрдасиз?» «Менинг фикримми? – жавоб берди у кулимсираб. – У жуда чиройли, кўриниши зебо».

Бу вақтда *Людовик* четланиб, келиннинг жўнаб кетишини кўрмоқчи бўлди.

– Хуш, сиз қаноатландингизми, жаноби олийлари? – сўради ундан Тюрень.

– Бўлмасам-чи! – жавоб берди қирол. – Аввалига келиннинг бўлмағур соч турмаги ва кўйлаги мени ҳайрон қолдирди. Диққат билан қарасам, ўзига жуда ярашган экан. Ўйлашимча, менинг уни яхши кўришим енгил кечади.

Мария-Тереза ўрта бўйли бўлса-да, қадди-қомати, нигоҳлари бағоят мафтункор, ҳароратли эди. Лаблари хиёл қалин, қип-қизил, юзи чўзинчоқ, сочлари оқ-малла, кумушсимон тусда, чехрасининг ғоят муъжизавий тусига қоришиб кетганди.

Орадан бироз вақт ўтгач, келин қайиқда ўтирарди. Қирол қирғоқ бўйидаги отга сакраб минди-ю, қулида шляпа билан рафиқаси ўтирган қайиқни кузатиб бора бошладди. Агар ботқоқлик халақит бермаганида, у қирғоқ бўйлаб Фонтарабига қадар юрган бўларди.

Фонтарабига келгач, синьора Молина куёв ҳақида сўраганида: «Менга жуда ёқди, – деб жавоб берди келин. – У ниҳоятда чиройли... Хатти-ҳаракатлари ғоят даражада хушмуомала эканлигини намоён этиб турибди».

Учинчи куни Байон руҳонийси тантанали никоҳ маросимини бошлади. Ўша оқшом ёш малика қиролича хо-

ласи билан бирга ўзининг шахсий қироллик таркибига келиб қўшилди. Анна она-қиролича мақомига эга бўлди.

Людовик томонидан айтилган сўзларга эътибор беринг: «Менинг ўйлашимча, уни яхши кўришим енгил кечади». Бу одам никоҳ қуриш унинг туғридан-туғри мажбуриятига дахлдорлигини биларди. Аммо у барибир муҳаббат туғрисида ўйлаган, севилишдан умид қилган.

Сиз никоҳ ўқиладганида нималарни ўйлагансиз? Ўзингизга шундай савол беринг ва чин юракдан самимий жавоб қайтаришга ҳаракат қилинг. Сизнинг муаммоларингиз амалга ошириб бўлмас орзу-умидларга боғлиқ бўлиши мумкин.

Никоҳ ўқиладганида, булажак умр йўлдошингиз нималар ҳақида ўйлаган экан? Бу кундалик ҳаётда унинг ниятларини амалга оширмаётганингиз билан боғлиқ бўлиши эҳтимолдан холи эмас.

Ўз-ўзидан аёнки, сизнинг хаёлингизга келгуси ҳаётингиз туғрисидаги ўй-фикрлар келган, шу ҳақда ўйлаган бўлишингиз керак. Одамнинг кундалик хулқ-атвори унинг ақл-идроки билан белгиланади. Келажакни эса фақат режалаштириш мумкин. Масалан, у эри (хотини) қандай инсон бўлиши, оилада нечта фарзанд кўриши мумкинлигини хаёл қилади. Ҳаёт баъзида сен ўйлаганингдан бошқача кечади. У орзу-умидларга тузатиш киритиб бораверади, ҳақиқий воқелик билан орзулар ўртасидаги номувофиқлик муаммоларни келтириб чиқаради.

Ақл-идрокни фақат бизнес билан машғул бўлганда ишлатиш керак эмас. Ундан нафақат даромад ва кирим-чиқимларни ҳисоблаганда, балки умр йўлдоши танлашда ҳам фойдаланинг.

Унутманг, ақл билан иш қуриш фақат бизнесда ёрдам бермайди! «Никоҳга кирар эканмиз, биз ўзаро

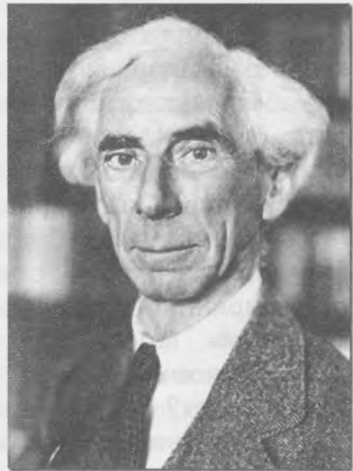

муҳаббатни ўйлаганмиз», – деб жавоб беришингиз мумкин. Аммо «муҳаббат» сўзини одамлар ҳар хил тушунишади.

Мен ишонаманки, сиз аввал бошдан ақл билан ўйлаб никоҳ қургансиз. Унинг асоси ўзаро меҳр-муҳаббатдан иборат бўлган. Шундай эмасми?

Инглиз файласуфи, мантиқшунос ҳамда математик *Бертран Рассел* 1925 йилда «Мен нимага ишонаман?» номли мақоласида шундай деб таъкидлаган эди:

«Тугал дунёда ҳар бир тирик жон бошқа объект учун меҳр-муҳаббат, қувонч ва шодликларга лиммо-лим, ўзгаларга қувонч истовчи ва зеҳни уткир бўлиб куринади. Бундан, биз барча мавжудотга нисбатан шундай ҳис-

туйғуларни бошдан кечиришга ҳаракат қилмоғимиз керак экан, деган хулоса келиб чиқмайди. Кўпчилик хушвақтлик улашмайди, чунки улар жирканчдирлар. Агар биз ўз табиатимизга зид равишда зўравонларча уларда гўзалликни кўрмоқчи бўлсак, бу табиий гўзаллик ҳақидаги сезгиларимизни шунчаки тўмтоқлаштириб қўяди.

Инсонлардан ташқари яна пашшалар, сувараклар ҳамда битлар бор. Биз худди Кекса Денгизчи (Рассел инглиз шоири Самюэль Колрижнинг қаҳрамонини назарда тутган) каби чиниққан бўлишимиз керак.

Никоҳ занжирлари билан сизга боғланган одам «умумий манзара»да ажралиб тургани маъқул. У сизда меҳр-муҳаббат туйғуларини уйғотади ва бу тасодиф эмас! Истак-хоҳишларингиз ўртасида ихтилоф юзага келдимми? Унда ақл-идрок қаерда қолади?»

Яна Расселга мурожаат қиламиз. У шундай дейди:

«Ақл-идрокка таянган ахлоқ-одоб аслида клуб қонун-қоидаларига ўхшаб кетади. Унда кишиларнинг истак-хоҳишлари бир-бирини рад этса-да, ҳаётда бирга бўлишга имкон беради. Лекин шу билан бошқа, муваффақият қозонишга имкон берувчи асосли усул ҳам мавжуд. Инсон мижози ва хоҳиш-иродаси ихтилофлар камроқ бўлишини, бир кишининг истаги имкон қадар бошқаларнинг хоҳишига мос келишини хоҳлайди. Муҳаббатнинг афзаллиги шундаки, у кишиларга ихтилоф эмас, балки уйғунлик бахш этади.

Бир-бирини яхши кўрадиган одамлар биргаликда муваффақиятга эришадилар, талафот, омадсизликка ҳам баб-баробар чидайдилар. Аммо одамлар бир-бирларини кўра олмай, нафратланишса, улардан бирининг ютуғи иккинчисининг мағлубиятидек кўринади».

Келишмовчиликларни бартараф этиш учун нима қилиш керак? Бир-бирини тушунишни урганиш, бунинг учун эса шеригини яхши билиш, у қандай бўлса, аслича қабул қилиш лозим.

Бу осон эмас, албатта. Эҳтимол, сиз ёшлиқдаги идеал умр йўлдоши тўғрисидаги орзуларингиз билан ҳозир ёнингизда турган мавжуд инсон уртасидаги тўсиқни бартараф этишга анча вақт сарфларсиз. Бу тўсиқни бартараф этинг. Имконият борлиги шуки, ҳақиқий ҳолат ҳар қандай орзу-ниятдан яхшироқдир. Ахир сиз билан биз ҳақиқий дунёда яшаяпмиз, осмондаги саройда ёки қумдан қурилган қасрда эмас.

«Америкэн мэгэзин» журнали 1933 йилнинг май сонидан тест саволларини чоп этганди. Бу саволларга жавоб бериш қизиқарли бўлиб қолмай, анча фойдали ҳамдир. «Ҳа» жавобини бешта нуқта, «йўқ» жавобини эса «нол» билан белгилаш керак.

1. Умр йўлдошингизни сизнинг қайси жиҳатингиз кўпроқ жаҳлини чиқариши аёнми?

2. Уни сизга нисбатан нима кўпроқ қизиқтиришини биласизми?

3. Эрингиз (хотинингиз) узининг ишқий сирларини сиз билан баҳам кўрадимиз?

4. Унинг севимли таомини биласизми?

5. Эрингиз (хотинингиз)нинг вазни қанча эканлиги сизга маълумми?

6. У қандай йул билан безовталиқни бартараф этишини биласизми?

7. Умр йўлдошингизни нима безовталиққа дучор қилиши сизга аёнми?

8. Турмуш ўртоғингизнинг энг заиф жиҳатлари ҳақида биласизми?

9. Унинг ижтимоий фаолиятдан воқифмисиз?

10. Умр йўлдошингизни кўпроқ нима хурсанд қилади, шу ҳақда биласизми?

Агар 40-45 та нуқта белгилаган бўлсангиз, табриклайман. Сиз никоҳингиздаги инсонни яхши биласиз, бу борада хатога йул қўймагансиз. Узоқ давом этадиган оилавий бахт-саодатингиз таъминланган.

30-35 нуқта: сиз турмуш ўртоғингизни етарли даражада биласиз. Аммо унинг шахсиятини ҳар томонлама диққат билан ўрганишингизга тўғри келади. Масалан, ижтимоий фаолияти ёки, аксинча, овқатга шинавандалигини.

Агар 20-25 нуқта белгилаган бўлсангиз, умр йўлдошингизни етарли даражада билмайсиз.

20-25 дан кам нуқта белгиланган бўлса, никоҳингиздаги кишига диққат билан муносабатда бўлинг, ёндашувнинг янги усулларини ахтаринг! Чунки сиз нотаниш инсон билан яшаётган бўлиб чиқасиз, бу эса фақат қиролларга мумкин, тагин доимий равишда эмас! Сиз узининг бўлажак хотинига эшик тирқишидан қараган Людовик XIV эмассиз, албатта!

Бир-бирингизни севинг ва биргалиқда муваффақият қозонинг!

Таги пуч муҳаббат ёхуд барбод булган оила ҳақида

Айтинг-чи, ким усмирлик йилларида бошқача булмаган, биринчи муҳаббатнинг аччиқ кўз ёшлари ҳамда алаҳсирашлари домига тушмаган? Бу дамларни ким бутунлай унутган, деб уйлайсиз? Уз орзусидаги эр-хотинликни энтикиб кутмаган киши бормикан?

Камдан-кам одамларгина бу ҳис-туйғуларни тан олишмайди. Шу боис куйида баён этиладиган воқеалар ва маиший кузатишлар оилавий бахтга ташна кишиларнинг ҳаммаси учун сабоқ була олади. Мен уни оила бахтини барпо этган ва умрининг охиригача сақлашга уринган барча кишиларга тавсия этаман.

Оилавий бахтни излаш, уни барпо этиш ва ундан маҳрум булишдан иборат мазкур воқеа йигирма йилдан зиёд давом этиб, бош қаҳрамоннинг ҳалокати билан поёнига етди. Бу инсон Чарльз Диккенс эди.

Куплаб биографлар гувоҳлик беришча, *Чарльз Диккенс*нинг муваффақиятга эришиши оилавий бахт билан чамбарчас боғлиқ булган. Унга шинам уй юмушларини уддалайдиган, дустларининг вақтини чоғ қиладиган ажойиб умр йулдоши керак эди. Яна муҳаббатга лиммо-лим эҳтиросини қондирувчи, болалар туғиб берадиган (уша пайтда ҳеч ким уларнинг фарзанди ўн битта булади, деб хаёлига келтирмаган) аёл лозим эди.

Чарльз Диккенс ҳаётида худди шундай жувон пайдо булди. У булажак турмуш уртоғи *Кэтрин Хогарт* билан учрашганида йигирма уч ёшда эди. Кэтрин эса йигирма

ёшга тулганди. Орадан бир йил ўтгач, 1836 йилнинг апрель ойида уларнинг тўйи бўлиб ўтди. Келиннинг гўзаллиги борасида қандайдир чигаллик, нимадир тўла-тўкис очилмагандай, Мона Лизанинг мужмал жилмайишидай ҳолат мавжуд эди. Аммо бу тасаввур алдамчи ҳам бўлиши мумкин, ахир қанчадан-қанча аёл Мона Лиза каби сирли жилмайиш ортида ўзларининг ички ланжлигини ниқоблаб юришади.

Диккенс уйланган пайтида муваффақиятли журналист ва таниқли адиб сифатида донг таратган эди. У кўп ишлаш баробарида жуда катта пул ҳам топарди. Буларнинг барчаси ёшларга бахт-иқболдан ваъда берарди. Бундан ортиғини Диккенс ўшанда орзу ҳам қилмаган.

Кэтрин эрини сидқидилдан севар, уни эъзозларди. Диккенс хотинига назокатли ҳис-туйғулар билан ёндашарди. Тўй арафасида у Кэтринга шундай деб ёзган: «Сен билан иккимизнинг олдимизда жуда кўп йиллар турибди. Мен нимаики қилсам, нимагаки интилсам, ҳаммаси сен учун бўлади. Ҳаммаси хушбахтлигинг ва саодатинг учун. Сен бунга арзийсан!»

Серқирра иқтидори ва кўнл билан тер тукиб меҳнат қилгани туфайли Чарльз жуда катта обрў йиққан, унга катта пул тўланарди. Оилавий ҳаётининг биринчи йилида «Пиквик клуби ёзишмалари» ҳамда «Оливер Твист»нинг дастлабки нашрлари улкан муваффақият қозонди. Шу билан бирга ёш адибни даҳшатли алғов-далғовлик бутунлай титиб юборгандай бўлди – ахир у бир лаҳзада тасодифан кумирга айланган эди-да!

Уйланганидан сўнг зеркиш, аввалги ҳаётнинг залвори, нобоплиги ғойиб бўлди. Меҳр-муҳаббат ва шон-шараф даври ҳамда мусаффо, келажакка мислсиз ор-

зу-умидлар билан тулиб-тошган қаноатбахш мағрурлик даври бошланган эди. 1837 йилнинг январида Кэтрин тунғич фарзанд – Чарлини дунёга келтирди.

Чарльз Диккенснинг бахтли ва омадли бошланган оилавий ҳаёти кейинчалик ҳам моддий етишмовчилик, оғир турмуш машмашалари-ю, ғалвалардан бутунлай холи бўлди.

Бирин-кетин угил-қизлар туғилиб, Кэтрин ва Чарльз уларга назокат ва нафосат ила меҳр кўрсатишарди. Болалар ташвиши эр-хотиннинг сайр-саёҳатига ҳамда оила бошлиғининг адабиёт соҳасидаги шон-шуҳратидан баҳраманд бўлишига асло халақит бермасди. Улар тез-тез Франция, Италия, Швейцарияга боришар, Америкада ҳам бўлишган, Австралия ва Хитойга ташриф буюришни мўлжаллар эдилар.

Шу тарзда орадан йигирма йил ўтди, Диккенснинг оилавий ҳаёти унинг ёзувчиликдаги муваффақияти ва дунёвий шон-шуҳрати каби улуғвор ва метиндек мустаҳкам эди.

Аммо Диккенснинг адиб сифатидаги шуҳрати абадий сақланиб, Кэтрин билан оилавий ҳаёти, эр-хотинлик бахти ғалваларга тўла ҳолда фалокат билан поёнига етди.

1858 йилнинг баҳорида, яъни уларнинг тўйи бўлиб ўтган фаслда Чарльз ва Кэтриннинг йигирма икки йиллик оилавий ҳаёти ажралиш билан якун топди. Ажрашув ташаббускори Диккенс эди. У Кэтринни оналик вазифаларини эсдан чиқарганликда айблаб, ажримнинг асосий сабабини эса хотинининг уй ишларини эплай олмаслигида, деб кўрсатди.

Ун бир болани туққан она учун ажралиш ҳаддан зиёд адолатсизлик, албатта. Бу борада айтилган ваз эса ғирт бемаъни ҳамда кулгили. «Отам ўзини худди ақл-идроқдан маҳрум кишидай тутди», – деган эди қизларидан бири Кэтти кейинчалик, бир неча йиллардан сўнг ота-онасининг ажрашуви ҳақида тилга олар экан.

Чарльз ва Кэтриннинг эр-хотинлик муносабатлари

нега бу қадар хунук ва машмашали оқибат билан барҳам топди? Оилавий фожианинг асосий ҳаракатлантирувчи сабаби нима (ёки ким)? Диккенсни қариндошлари ажралишга даъват қилганмикан, десак, асло бундай эмас.

Одамлар ўзларининг оилавий муносабатлари ҳақидаги бор гапни бошқаларга жуда кам баён этишади. Ажралиш билан боғлиқ барча фикр-мулоҳазалар, айтилган гаплар купинча эҳтиросларга тула бўлади.

Диккенснинг шамалари ҳамда гапларига ишонган аксарият мухлислари, бу никоҳ бошиданоқ хато бўлган, барча нохушликларга бахтсиз ҳаёт сабабчи, дейишди. Мен мазкур даъволарнинг туғрилигига мутлақо ишонмайман. Бу кўр-кўрона хато, қайғули хулосадир.

Никоҳининг дарз кетиши, оила қўрғонини барбод этган кучнинг асл сабабларини Диккенс ўзининг шахсий ёзишмаларида энг катта сир каби тилга олган. Агар у дунёга машҳур романлар муаллифи бўлмаганида, бу бир умр сирлигича қолиб кетиши муқаррар эди.

Диккенснинг доврўқли номи, асарларининг мислсиз даражада оммавийлашиб кетиши бир қондани ҳаракатга келтирди:

Барча сирлар бир кун келиб, албатта ошкор бўлади.

Ёзувчи биографларининг жон куйдириб ишлаши, махсус тадқиқоти туфайли Диккенс ҳаётининг барча тафсилотлари оммага маълум бўлди. Улар таржимаи ҳолда тилга олмаган тафсилотларни эсламасликка уринишди, албатта. Диккенс уз ҳаётидаги муҳим босқичлардан бирортасини четлаб ўтмасликка ҳаракат қилса-да, фақат бир воқеа ҳақида ёзишга ўзида етарли куч топа олмади.

Ёзувчининг қули бормаган бу воқеа унинг биринчи муҳаббати билан боғлиқ. Каминанинг қатъий хулосасига кўра, Диккенснинг ёшлигидаги айнан ана шу лавҳа бутун ҳаётига яширин тарзда таъсир қилган ва оила-

вий ҳаётини барбод этувчи асосий манбага айланган. Тўғри, китобхон мазкур ҳодиса билан боғлиқ чорак аср муқаддам руй берган воқеалар ўртасида тўғридан-тўғри алоқа борлигига ишонмаслиги мумкин. Ваҳоланки, биринчи муҳаббатидан буён ана шунча вақт ўтган, оилавий ҳаёти издан чиққан эди.

Булар аслида қандай юз берганини англаш ҳамда оиладаги алдов, азоб-уқубат ва парокандаликни такрорламаслик учун оилавий фалокатга элтувчи воқеа ҳамда хатти-ҳаракатлардаги мантиқий занжирни тиклаш зарурати туғилди.

Чарльз Диккенс қалбини хувиллатиб, унга оғриқ берувчи хотиралардан иборат мазкур воқеа 1829 йилда руй берган. Ушанда жўшқинликка лиммолим ун етти ёшли *Мария Биднелл* бўлажак адиб билан учрашган эди.

Диккенснинг Мария атрофида гирдикапалак бўлиши ҳамда оташин муҳаббати қизнинг ота-онасида норозилик туғдирди. Чарльзнинг эҳтироси қайнагани

сайин Мария хонадони унга совуқдан-совуқ муносабатда буларди. Диккенс уни қандай қабул қилишганини ҳар бир тафсилот, ҳар бир сўз ва шамаларигача бутун умр ёдидан чиқармади.

1832 йилда ота-онаси Марияни бир неча ойга Парижга жўнатишди. Орадан йигирма уч йил ўтгач, ғам-аламдан ўртанган Диккенс буни шундай хотирлаган:

«Менинг ҳаётим остин-устун бўлиб кетди, орзу-умидларим чиппакака чиқди, чунки қалбим фариштасини таҳсилни яқунлаши учун Парижга жўнатган эдилар».

Лондонга қайтиб келган Мариянинг Чарльзга нисбатан ҳис-туйғулари совиган эди. Аниқроғи, ота-онаси қўллаган

воситалар, денгизга қилинган муъжаз саёҳат ўз таъсирини кўрсатганди. Кечки зиёфатлардан бирида Мария уни телбавор даражада севган Диккенс шаънига «болакай» деб юборди. Йигитнинг меҳр-муҳаббати ва таклифи шафқатсизларча рад қилинди.

Диккенснинг биринчи муҳаббати поймол этилган, у Мариядан ўз севгисига ҳаддан зиёд кўп жавоб беражак ҳис-туйғуни кутган эди. Диккенс Мария ҳақида гапирганида мудом «фаришта» сўзидан фойдаланар ёки уни Анжелика деб атарди. Ҳеч ким, бу муҳаббат Диккенс қалбидан шу қадар чуқур ва умрбод жой олади деб ўйламаган. Орадан йигирма уч йил ўтгач, у Марияга шундай деб ёзди:

«Мен сизнинг номингизни ҳеч қачон юрагим титрамай эшита олмаганман. Бу йиллар мени рад этилган муҳаббатим, садоқатга тўла ва хотираларнинг азоб берувчи тошлари ила таъқиб этиб келди, юрагимда чуқур из қолдирди. Менда ҳис-туйғуларимни жиловлашдек ёт мойиллик юзага келди. Мен, ҳатто вояга етган фарзандларимга ҳам назокатимни намоён қилишдан қўрқиб қолдим».

Романтик муҳаббатнинг шу тариқа емирилиши Диккенс қалбини чуқур яралади. Унинг юраги бир умр ўзи ўйлаб топган гўзал соҳибжамол тимсолини сақлаб, шу билан сал бўлса-да, ором топди. Ҳаётдаги аёлларга келганда эса, адиб уларни турли тоифаларга ажратар, аммо бирортаси уни қаноатлантирмасди.

Диккенс Соҳибжамол хонимни орзу қилар, уни излар, муҳаббатига муносиб жўшқин жавоб кутишдан чарчамасди. Кэтринга уйланар экан, ана шу ўй-хаёллари, орзу-армонлари рўёбга чиқади, деб ўзини ишонтиришга уринди. Кэтрин муваффақият ва бахт-саодатга ҳаддан зиёд осон муяссар бўлди, аммо ҳеч қачон унга эришиш йулларини ўргана олмади. У Диккенснинг меҳр-муҳаббати, муваффақияти ҳамда бахт-саодатини шунчаки одатий юмуш каби қабул қилди. Кэтрин нафақат уларга муяс-

сар булишни, балки эрига муносиб жавоб беришни ҳам ўрганмади. Бу эса Диккенснинг жаҳлини чиқарди. У ўз муҳаббатига жавобан худди Гузал Соҳибжамолга булган улкан севги каби ғоят улкан муҳаббатни талаб қилганди.

Бу Кэтрин учун куч-қувват етмас даражадаги машаққатли юк эди. Кэтрин Чарльзни узича, иложи етганича севар, ҳамиша ҳурмат қилар, унга қандайдир бевозта талмовсираш билан муносабатда булмасди. Охир-оқибатда Кэтрин Диккенснинг хавотирини тасдиқлади. Таъзим қилишга шай турган бағоят гузал мазкур жинс вакиласи мазкур эҳтиромга бутунлай муносиб эмаслигини намоён этди.

Диккенс рафиқаси тимсолида Соҳибжамол хоним сиймосини кўрмоқчи эди, аммо Кэтрин мазкур сиймога бутунлай ёт экан. У бундай роль уйнашни билмас, истамас ҳам эди.

Соҳибжамол хоним сиймоси Диккенсни ажрашгандан кейин ҳам тарк этмади. Бу шарпа узининг янги моддий тимсолини кутарди, холос. Кўп ўтмай, мазкур ҳодиса ҳақиқатан ҳам содир бўлди.

Бахтга кура, бахтга қарши ҳам Кэтриннинг сингиллари бор эди. Улар Диккенснинг хаёлидаги Соҳибжамол хоним сиймоси билан хайрлашишига ҳар томондан халақит бера бошладилар. Диккенснинг хаёлини паришон қилиб, унга, агар аёл зоти истаса, эркакни ҳар қандай муқомга солиши мумкинлиги ҳақидаги фикрни тикиштирдилар. Чарльз ва Кэтрин яшаган Лондондаги уйга Кэтриннинг ўн етти ёшли синглиси кучиб келди.

Мэри ҳаракатчан, оқила қиз бўлиб, машҳур поччасини бутунлай мафтун қилиб қўйди. Ўшанда Диккенс бутун вақтини кунт билан самарали ишга бағишлаган, оқшомлари эса қувноқ ва бахтли оила даврасида буларди.

Чарльз қайнсинглиси даврасида ҳузур-ҳаловат қуйнига шўнғир, уни қизнинг жозибаси ва тезда фаҳмлаб олиш қобилияти мафтун этганди. Гузал Соҳибжамол

хоним Мэри тимсоли орқали унинг қонини жуш урдириб, эҳтиросини қўзғарди. Аммо Мария Биднелл, ортидан Мэри Хогарт ҳам унинг ҳукмронлиги ва меҳрмуҳаббатидан бутунлай кетди. У, ҳатто ўз муносабатини Диккенс ҳаётининг бир қисмига айлантиришга вақт топа олмади. Бир куни, кечқурун Чарльз, Кэтрин ва Мэри театр томошасидан қайтишгач, қиз тўсатдан вафот этди. Ўшанда Мэри ун етти ёшда эди. У шундоққина Диккенснинг қўлида жон берди.

Мутлақо қутилмаган қулфат. Диккенснинг ғам-алами чек-чегара билмади. У ҳаётида биринчи марта ўзининг китобларини нашр этишни тўхтатиб қўйди. Мэри дунёдан утгач, ун йилдан сўнг Диккенс дўстига шундай деб ёзган:

«Мен шунчалик мукамал хилқат ҳали вужудга келмаган эди, дея чуқур ишонч ҳосил қилдим. Мен бу қизнинг ички дунёсини, тенгсиз хазина эканлигини ҳам билардим. Унда бирорта ҳам камчилик учрамасди».

Юқоридаги сўзлар чинакам дард-алам ўтиб кетишини, ҳеч қачон қайтиб келмаслигини англатади, аммо бу ҳол Диккенсда бошқача тарзда рўй берди.

Мэрининг қабри учун ҳақ тулаган Диккенс уни хусусий мулкига айлантирди. У ўзини вафот этган қизнинг ёнида дафн этишларидан умид қилганди. Мэри Хогартнинг ногаҳоний бевақт ўлими Диккенснинг Гузал Соҳибжамол туғрисидаги ҳаёлий тасаввурини янада мустаҳкамлади.

«Энг яқин дўстим дунёдан ўтганига анча бўлди, – деб ёзди кейинчалик Диккенс. – Ушандан буён қаерда ётмайин, ҳар тун уни туш кураман, баъзан у тирик куринади. У менга таскин бериш учун шарпалар салтанатидан ниҳоятда сулув, хотиржам, бахт-саодатга чулғанган ҳолда ҳузуримга келади, шунда заррача кўрқувни ҳис этмайман».

Диккенс хотинига тушлари туғрисида гапириб берди. Шундан сўнг Мэри унинг тушига кирмайдиган бўлди. «Мен ўзимнинг сиримни очиб, энг севимли тушимдан, ҳиссиётларимдан маҳрум бўлдим», – деди Диккенс.

Аммо тушлар ҳам, улардаги сирлар ҳам ёзувчи қалбини ҳамаша ларзага солмаган. Диккенсни зимзиёлик қаърида ғойиб бўлган севги-муҳаббат туйғулари сира тарк этмас, унинг шарпалари, белгиларини ҳамма жойдан излар, шу боис Гўзал Соҳибжамол хоним тимсолидан сира айрилмасди. У Диккенснинг ҳақиқий ва энг катта сири бўлиб қолди.

Адибнинг биринчи муҳаббати Мария Биднелл ёш, навқирон Диккенснинг куз олдида мукамаллик мўъжизаси, латофат ва назокат соҳибаси бўлиб кўринган. Аммо қиз унга шафқатсизлик билан рад жавобини берганди. Диккенснинг эҳтиросли ва садоқатга лиммо-лим муҳаббатидан юз угирган Мария Чарльзнинг кунглида бахтли оила туғрисидаги орзу-армонни қолдирди. Диккенс қанчалик уринмасин, орзу-умидлари ва тилақларини хотини рўёбга чиқара олмади. Фақат Мэри Соҳибжамол хонимнинг ҳақиқий қиёфасини гавдалантирди, аммо у кутилмаганда вафот этди. Бу йўқотиш ва умидсизлик ёзувчинини ҳушёр торттирмади. Унинг қалбини Соҳибжамол хоним хаёли ва шарпаси бутунлай маҳв этган, асло тарк этмас, қулай пайтда фаол ҳаракат қилишга тап-тайёр эди.

Оилавий ҳаёт учун энг қалтис ҳисобланган воқеа ана шунда юз берди. Диккенс биринчи муҳаббати Мария билан учрашиб қолди. Улар кўришмаганларига йигирма беш йил бўлганди. Чарльзнинг назарида Мария – аёл зотининг энг мукамал тимсоли, унинг орзу-ниятлари сабабчиси. Чарльз Мариyani ўзининг оилавий турмушида кўришни интиқлик билан орзу қиларди.

Уни хотирлар экан, ўзини абадий навқирон ҳис этиб, Мария ҳам айнан шундай навқирон ҳолда ҳузуримга келади, деб ўйлаганди. Аммо Диккенс ўз тасаввуридаги Соҳибжамол хоним ўрнига эзма, вайсақи ва тунд бир қиёфани, тижоратчининг хотинини кўрди. Чарльз, бу хоним ҳақиқатан ҳам қирқ йил аввалги Мариямикан, деб ишонқирамай қолди.

Тасавури ва қалбини Соҳибжамол хоним шарпа-

си бутунлай қамраб олган Диккенс учун Мария билан учрашув оғир ва машаққатли синов бўлди. Ёши утган, бир-бирини яхши кўрган икки инсоннинг ғамга ботган ва маънисиз учрашуви Диккенснинг ақлини жойига келтириши, хаёлий беҳуда орзу-армонларини чиппака чиқариб, идеалини ҳақиқатга айлантириши керак эди, аммо бундай ҳол юз бермади. Бу Диккенс учун ҳам, оиласи учун ҳам ҳеч қандай аҳамиятга эга бўлмади. Бошқа, мутлақо қарама-қарши ҳолат юз берди.

Мария билан учрашув туфайли рўй берган аччиқ алам туйғулари Диккенсда ўтган йилларни ва ғойиб бўлган идеални қўмсаш соғинчи билан алмашди.

«Ҳа, ажиб дамлар эди ўшанда... Менинг шўрлик кунглимга ким хотиржамлик олиб кирар экан?! – деб зорланди Диккенс дўстига. – Оилавий бахт (Соҳибжамол хонимга алоқадор хаёллар) тўғрисидаги сирларим чидаб бўлмас даражага етганини кўриб турибман».

Диккенс бу сирни йўқотишни истамади, ундан қаттиқ азият чеккан бўлса-да, ёш актриса Эллен Тернан билан учрашганидан сўнг бу бир неча карра кучайиб кетди.

Айрим маълумотларга қараганда, Эллен Тернан адибнинг қизи қатори бўлиб, ташқи томондан Мария Биднеллнинг ёшлигига ниҳоятда ўхшаган. Ана шу ўхшашлик ҳам Диккенс оиласи учун қалтис роль ўйнагани ўз-ўзидан маълум.

Хотинидан ихлоси қайтган Диккенс буни анча йиллар пайқамаган эди, аммо Эллен пайдо бўлгач, у талмовсираб қолди. Соҳибжамол хоним

тўғрисидаги орзу рўёбга чиқиши мумкин, ахир! Диккенс «муваффақиятсиз никоҳ» исканжасидан тезроқ халос булиш учун ҳар қандай ишга шай эди.

Кэтрин билан ажралиш туғрисида узил-кесил бир қарорга келинди. Сал ўтмай, никоҳ бекор қилинди. Соҳибжамол хоним билан боғлиқ шарпа рўёбга чиқай деганда Диккенснинг оиласи барбод бўлди.

Ниҳоят Диккенс Эллен Тернан билан муҳаббат ришталарини боғлади. Хуш, у ҳаловат ва бахт-саодат топдимми? Йўқ! Бу алоқа Диккенс оиласининг урнини боса олмас, орзуларининг рўёбга чиқиши ҳақидаги умидларини оқламасди. Адибнинг сунгги муҳаббати ҳам таҳқирланди.

Эллен Тернан Диккенснинг эҳтиросга тула ҳистуйғуларини совуқ қабул қилиб, шу тариқа Соҳибжамол хоним тимсоли яна шарпага айланиб қолди. Диккенс жон берар экан, Элленга одам юборишди. У кечикиб келди, бу пайтда адиб ҳушини йўқотганди. Диккенснинг васияти Эллен Тернанга минг фунтлик совға ҳақидаги жумла билан бошланганди. Бу уни таъминлашга етмас, лекин турли миш-мишларнинг тарқалиб кетиши учун кифоя эди.

Ўзувчининг сунгги муҳаббати талай ғийбатларга сабаб бўлди. Соҳибжамол хоним ҳақидаги орзулар эса оилавий ҳаётига дарз кетиши билан поёнига етди.

Кўпинча юқоридагидек кечишининг сабаби шундаки, романтик муҳаббат севувчи ва севимли кишиларни қийшиқ ойнада курсатади. Мафтункор чехраларнинг бундай қинғир-қийшиқ тимсоли бизга ранж-алам ва ҳақиқий кулфат келтиради. Соҳибжамол хоним шарпаси ёки Рицарь тўхтовсиз равишда оилавий хонадон қалъасига ҳамла қилади. Бизнинг тимсолларга нисбатан узоқ давом этувчи меҳр-муҳаббатимиз уларнинг кучини тобора оширади.

Аммо ўтмишга айланган мазкур ҳолатлар қайғуриб утиришга арзимайди. Акс ҳолда шарпалар тантана қилади, оилангиз ва оилавий турмушингизни барбод этади.

Шундай экан, оилавий ҳаётингизни бахтга чулғаб, сақлаб қолмоқчи булсангиз, амалга ошмайдиган севги-муҳаббат шарпаларини қувиб юборинг!!!

Бахт-саодат кимларга боғлиқ?

«Бахт-саодат фақат ўзимизга боғлиқ», – деган эди император Нероннинг тарбиячиси, Стоик мактабининг машҳур файласуфи, Исо Масих таваллудигача булган 3-йилда туғилган *Люцилий Анней Сенека* (стоик – стоицизм тарафдори; стоицизм – юнон ва рим фалсафасида материализм билан идеализм ўртасида турган рационал фалсафий таълимот). У

нотиқлик санъатини биринчи бўлиб энг юқори поғонага кутарган, ўқиш, ўрганиш нафратга эмас, фахрланишга арзийди, дея эътироф этганди.

Сенеканинг онаси ўз даврида машҳур нотиқ Цицеронни ҳадя этган таниқли испан авлодига мансуб булган.

Файласуфнинг бизгача етиб келган асарлари орасида унинг Люцилийга, Сицилия прокурорига ёзган хатлари энг яхшиси саналади. Прокурор унча ёш эмас, хатларга қараб тахмин қилинганда, Сенекадан кичик, этна туғрисидаги шеърлар муаллифи, ниҳоят даражада юксак маълумотли ва илмий қизиқиш доираси кенг киши булган.

Сенека ўз таълимотларида инсонпарварлигича қолган. У инсоннинг ожиз томонларини аъло даражада тушунган, бу эса, ўзига хос фалсафасининг ҳаётийлигини таъминлаган.

Сенека грек стоиклари четлаб ўта олмайдиган ақидалар ҳамда софизм (аслида туғри кўринадиган, аммо чалғитадиган нотуғри фикр тарафдорлари)дан ўзини четга олди. Унинг хатлари фельетонга ухшаш содда, енгил. Фикр-мулоҳазаларнинг кенглиги эмас, балки енгил

шақли Сенека хатларини мутолаа қилишга мажбур этади. Фикр-ғояларнинг мазмунини чуқур ўзлаштириш учун уларни оҳиста, мулоҳаза юритиб ўқиш керак.

«Бахт-саодат фақат ўзимизга боғлиқ», – деб таъкидлаган эди Сенека.

Нерон Сенекани «ўлимни ихтиёрий танлаш»га ҳукм қилди. Ўша пайтда деярли ҳар куни у ёки бу таниқли римликнинг ўлими тўғрисида хабар тарқаларди. Улар император Нерон буйруғи билан қатл этилар ёки маҳкумнинг ўзи ихтиёрий тарзда танлаб, ўзини ўлдирарди.

Сенека дўстларини тинчлантириб, уларни стоик фалсафасига итоат этган ҳолда йиғламасликка кундирди. Шундан кейин ўзининг хотинига мурожаат этиб, кўп қайғу-ғам чекмасликни сўради. Севимли эрининг ҳаётига доир хатлар айрилиқни юмшатиши мумкинлиги, кўнгилхушлик қилиш кераклигини тайинлади. Паулина, ўлим ҳукми ҳар иккисига тааллуқли эканлигини, томирини кесишга тайёрлигини айтди.

Нероннинг Паулинадан нафратланиш сабаблари йўқ эди. Жувоннинг ўлими унинг ҳаддан ортиқ шафқатсиз эканлигини намоён этарди. Шу боис Нерон Паулинанинг ҳаётини сақлаб қолишни буюрди. Унинг қон томирини боғлаб қўйдилар.

Паулина эрининг хотирасини эъзозлаб, бир неча йил яшади. Сенека шундай деган эди:

«Ким бахт-саодатга қарам бўлса, уни бахтли деб ҳисоблама. Кимки хушвақтликни ташқи омиллардан изласа, бу ишончи узоққа бормади: сиртдан келган шодлик қайтиб кетаверади.

Ўз-ўзидан вужудга келажак бахт тожи мустаҳкам ва ишончлидир. У узоқ давом этишга мойил булиб, сарҳад билмайди. Аксинча халқ завқ оладиган мул-куллик, фаровонлик ўткинчи.

Гарчи дунёвий неъматлар ҳузур-ҳаловат бағишлашини инкор этмасак-да, аммо улар бизга буйсуниши шарт, биз уларга эмас.

Биз тақдирнинг барча инъомларини измимизга солганимизда улар фойдали ва ёқимлидир, чунки ўзимизни ҳам ҳукмимизга тобе қилган бўламиз. Ана шунда моддият ихтиёрига тушмаймиз.

О, Люцилий, **кимки фаровонлик ва бадбахтлик тақдирдан юборилади, деб ўйласа, хато қилади.** У бизга фаровонлик ҳамда бадбахтлик манбасини, нарсаларнинг ибтидосини ато этади, холос. Ана шундагина бизда фаровонлик ва бадбахтлик ривож топади. Чунки қалбимиз ҳар қандай тақдирдан кучли. Унинг ўзи ҳады этилган нарсаларнинг барчасини бизга йўллайди, у ёки бу томонга буради ва фақат ўзи бахтли ёки бахтсиз ҳаётнинг сабабчиси бўлади».

Сенека «Бахт фақат ўзимизга боғлиқ», деб хитоб қилган кўхна Римда оила нималарни қамраб олган эди?

Бутун Рим тарихида деярли барча эркаклар хотинлар устидан тула-тўқис ҳукмронликни қўлга киритишган. Шу тариқа оталар қизлари турмушга чиққунча улар устидан ҳукм юритишарди. Рим қонунларига кўра, никоҳдан ягона мақсад болаларни дунёга келтиришдан иборат эди. Шу билан бирга оилавий мулк мутлақо бўлинмасдир. Кўп асрлик инглиз қонунчилиги негизида Рим ҳуқуқи ётган, гарчи уни бузишда қўлланиладиган жазолар сал-пал юмшаган бўлса-да, барибир эркаклар жуда кўп ҳуқуқни ўзларида сақлаб қолгандилар.

Худди Афинадаги каби Кўхна Римда ҳам эркаклар оилавий мажбуриятларни адо этмаган ёки ахлоқий қоидаларга риоя қилмаган хотинни ўлдириш ҳуқуқига эга эди. Рим қонуни эрига хиёнат қилган, номатлуб ҳомиладан халос бўлиш учун махсус ичимлик ичган ёки эркакнинг шароб сақланадиган ертўла калитининг қалбақисини ясаган хотинни ўлим билан жазолашга рухсат берарди. Римлик аёлларнинг шароб истеъмол қилиши бутунлай тақиқланган. **Ҳаддан зиёд шароб ичган ҳар қандай аёл ҳимматли кишиларга қалбини ёпади ва иллатларга йўл очади,** деб ҳисоблашарди. Ва айнан ўша замонлар-

да: «Бахт-саодат фақат ўзимизга боғлиқ», – дейилган. Бу ҳақда яхшилаб фикр юритинг.

Мен рим файласуфининг сўзларини изоҳламоқчиман. Аслида биз бахтли бўлсак, ўзимизни бахтли ҳис этамиз. Борди-ю, бизни ғамгин фикрлар қамраб олса, қайғуга ботамиз. Агар биз ўзимизни таъқиб этажак омадсизлик ҳақида ўйлаб юрсак, омадсизликлар гирдобига тушиб қоламиз.

Фикр-ўйларимиз шахсиятимизнинг ўзига хослигини белгилаб беради. Бизнинг ҳаётга муносабатимиз тақдиримизни белгилайди.

Мен кўплаб кишилар ҳаётидаги ишониб бўлмас кескин ўзгаришларни кузатганман. Шунинг учун улар мени ҳайратга солмай, фақат қўлга киритилган натижаларнинг тўғрилигини тасдиқлайди, холос.

Яна Сенекага мурожаат қиламан.

«Ўвузлик ҳамиша ўвузликни чақиради, гарчи унга энг яхши фаровонлик ато этилса-да, барибир шундай бўлади. Соғлом ва оққунгил киши эса тақдир хатоларини тузатади, у бадбахтликни бартараф этиб, ғам-аламни моҳирона бошдан кечиришга кўмаклашади. Муваффақиятни вазминлик, миннатдорчилик ила қабул қилади, кулфатга сабр-тоқат ва мардона тарзда чидайди.

Кимки ақлли бўлса, ҳар қандай ишни чуқур мушоҳада билан адо этади, кучи етмайдиган ишга умуман уринмайди. Кимки ҳар қандай тасодифларга қарши ҳозирланиб юрса, ундан тушунмовчилик ариб, ноз-неъмат, фаровонлик тақдир ҳамласидан тобора нари сурилиб боради.

Сен бошқаларга эътибор бериб кўрганмисан (бегоналар тақдирига қозилик қилиш жуда осон-да) ёки ўзингни тақдир тўхфаларидан моддий манфаат кўрган киши сифатида тасаввур қилганмисан? Агар тақдир тўхфалари омонат эканлигини англаб етмасанг, моддий неъматлар ҳеч қандай аҳамият касб этмайди.

Шунинг учун агар кулфатга дучор бўлсанг, ўзингга зорланмай: «маъбудлар бошқача ҳал қилишди», – деб так-

рорлагин. Мен бу назмни сал бошқача қилиб тузатдим, токи у сен учун таскин-тасалли бўлиб хизмат қилсин. Бирор-бир ҳолатда, сен умид қилгандек: «маъбудлар яхши ҳукм қилишди», дегандек вазият келиб чиқмасин.

Бундай фикрлар билан қуролланган киши ҳар қандай тасодифлардан муҳофазаланган бўлади».

Мен зарарли фикрлардан халос бўлиш ҳамда азоб берувчи ҳиссиётлардан қутулиш учун бир нечта амалий машқларни тавсия этишим мумкин. Мазкур машқларни оқшом пайти дераза ёнида ўтириб бажарган маъқул.

Кўкрак ўртаси, буйиннинг олд қисми, пешана ва кафтларни юмшоқ лаванда (ҳаворанг ёки бинафшаранг гулли, хушбўй, доимий яшил ўсимлик) мойи билан артинг. Эътиборингизни юрак соҳасига қаратинг. Тасаввур қилинги, кўкрагингизда тешик бор, сиз ана шу жойда симиллаб турадиган оғриқ ва ловуллашни ҳис этдингиз. Чуқур нафас олинг ва нафас чиқаришда ана шу жойдан, кўкракдаги тешиқдан қандайдир қора тутунга ўхшаш нимадир чиқиб кетганини кўз олдингизга келтиринг.

Ҳар сафар нафас чиқарганда қора тутун тобора камайиб кетаверади. Кўкракдаги оғриқ пасаяди ва енгиллик, «елвизак» сезилади. Сиз ёқимли совуқ ҳовурни ҳис этганингизда, билинги, юрагингизга озор берган зарарли фикрлар ҳамда азоб берувчи ҳиссиётлар бутунлай «кетган» бўлади. Деразадан қоронғи осмонга боқинг, юлдузлар ва ойга, қўшнилари деразасидан тараладиган шуълаларга қаранг. Ана шунда фикрий йўналишингиз ижобий ҳолатга киради, сиз бутун борлиққа муҳаббатни ҳис этасиз.

Маълумот ўрнида айтиб утаман: фақат дунё адабиёти классиклари ўзларини жафокаш деб ҳисоблашлари мумкин, чунки улар ўз ҳис-туйғуларини нафис шаклда ифода эта олишади. Биз, оддий одамлар эса, агар доимий равишда кундалик турмуш ташвишларидан тўхтовсиз зорланадиган бўлсак, атрофдагиларнинг кўп ҳам эътиборини тортмаймиз.

Ҳаётдан нималарни исташингиз ҳақида уйлаб кўринг: «осмондаги ширин эҳтирослар»ними ёки азоб-уқубатларни? Хотиржам, илиқ оилавий муҳитними ёки одатий инсоний муносабатларни? Унисини ҳам, бунисини ҳам бир жойга тиқиштиришнинг иложи йўқ.

Мен «ҳавойи эҳтирослар»дан холи ҳолда оила қурган кўплаб аёллар ва эркекларни биламан. Хуш, нима бўпти, дейсизми? Улар илиқ муносабат ва барқарорликка сазовор бўлишди.

Агар эркекдан ғайритабиий ҳис-туйғулар талаб қилинмаса, у чин юракдан кечадиган суҳбатингиздан миннатдор. Демак, жамоат ишларига қизиқиши кучаяди, тайёрланган таомни хуш кўради. Хотиржам, хушмуомала тарзда хушбахтликни ҳис этади. Хотиннинг ҳам доимий диққат-эътибор, ғамхўрлик ва эркаланишлардан боши кўкка етади.

Мен ҳаётга интилишни бир томонлама таърифлай олмайман: «осмоний эҳтирослар» маъқулми ёки хотиржам, рационал, табиий никоҳми?

Сенека дўсти Люцилийга нима деб ёзганига эътибор беринг:

«Шўрлик одам шундай зотки, у келажакни уйлаб ташвишга тушади. Энг бахтсиз киши, умримнинг охиригача роҳат-фароғатда яшай, деб қайғуради. Бундай одам ҳамиша жонсарак бўлиб, келажак учун ташвишланиш, ҳадиклар туфайли ҳозиргисини йўқотади. Ваҳоланки, у ҳузур-ҳаловат топиши мумкин. Боз устига йўқотишдан кўрқиш йўқолгандан кейинги ғам-ташвишдан оғирроқдир.

Мен, бутунлай беғам бўлиш керак, демоқчи эмасман: хавф-хатарни бартараф этиш ҳеч қачон халақит бермайди. Ақл нимани кўриши мумкин бўлса, уни кўра билмоқ лозим. Хавф-хатарни анча олдиндан англаш, уни рад этиш керак. Сенинг қатъиятинг, ақл-заковатинг, ҳар қандай бало-қазолар туфайли тобланган фаҳм-фаросатинг ана шу мақсад йўлида хизмат қилади.

Кимки бахтсизликни чидам билан утказса, ундан узини